

Alan Turing, du var inte ensam – homosexualitet i vetenskapshistorien

essä av Hanno Essén

Version 4
Oktober 2021

Bilden ovan föreställer Alan Turing

Varför skriva om homosexualitet i vetenskapshistorien? Spelar det någon roll vilka sexuella preferenser en forskare har? Kanske inte för alla, men man kan med fog hävda att en människas liv och verk alltid hänger intimt samman. Varje normal biografi över en känd person uppehåller sig numera länge och grundligt vid dennes romantiska och känslomässiga eskapader. Skulle något vara känt om det erotiska måste detta naturligtvis också tas med, om inte annat så av rent upplagebefrämjande skäl. Detta måste rimligtvis också gälla vetenskapsmän. En annan anledning till att ta upp detta något udda ämne är just att det är så udda. Vanliga kändisars homo- eller heterosexuella affärer avhandlas så mycket och ofta i dagens mediavärld, att man kan få intrycket att vetenskapsmän, om de nu alls har någon kändisstatus, inte sysslar med sådant. Detta intryck skall denna skrift försöka motverka. Det är dessutom så att homosexuella inom vetenskapen, i större utsträckning än inom andra fack, känner sig ensamma och annorlunda. Det kan då vara fint att kunna stärka sig med vetenskapen om existensen av några illustra föregångare.

Ordval och definitioner

När man skriver om essäns ämne känner man starkt att man måste ta ställning i den lika ointressanta som påträngande frågan om vilka etiketter som skall användas. Jag har valt att använda ordet homosexualitet i brist på bättre alternativ. Detta betyder dock inte alls att det som avhandlas endast berör personer som faktiskt har varit sexuellt aktiva med personer av samma kön. Ett tänkbart, och möjligen överlägset alternativ kunde då vara homofili, men det ordet har ju fallit bort ur den normala samtida vokabulären. En sådan monstrositet som "hbtq" kan man naturligtvis inte använda i en text med rudimentära anspråk på litterär kvalitet. Ordet "gay" har blivit vanligt, och har ju viss charm, men lider av att vara en anglicism och framförallt av att vara totalt missvisande. Gay, som bara betydde munter eller gladlynt innan den nya delbetydelsen uppstod, beskriver sällsynt dåligt den sinnesstämning som de flesta homofiler normalt befunnit sig i. Som tydligt framgår av nedanstående biografier har den homofila läggningen varit en belastning och i många fall en tragedi för drabbade personer.

Bakgrund och forntid

Det är allmänt känt att många stora konstnärer (Michelangelo, Donatello, Caravaggio, GAN, Eugene Jansson), författare (Shakespeare, Wilde, Proust, Mann, Hjalmar Bergman, Vidal), poeter (Byron, Dickinson, Whitman, Kavafis, Rimbaud, Housman), och kompositörer (Tchaikovsky, Syzmanowski, Britten, Porter) var homo- eller bisexuella, och att denna läggning influerat deras liv och verk. (Namnen inom parenteserna är bara några som dyker upp direkt i mitt huvud – listorna är inte på något sätt kompletta.) Att läggningen också funnits och haft betydelse i den vetenskapliga världen är betydligt mindre känt. Dessutom verkar det fortfarande vara kontroversiellt; det finns personer som övervakar Wikipedia-biografier och som systematiskt tar bort referenser till homo- och bisexualitet, ibland under hänvisning till att detta är irrelevant. När Gore Vidal nyligen avled noterade jag att få av hans minnestecknare sade rakt ut att han var homosexuell. Delvis därför kände jag behov av att göra denna lilla sammanställning, som dock framförallt var mitt sätt att engagera mig i firandet av Alan Turing-året 2012.

Trots många år i den vetenskapliga världen har jag inte stött på speciellt många som varit helt öppna med sin avvikande läggning. I väldigt många fall har det naturligtvis inte heller framgått om personerna levat normala heterosexuella liv. Ämnet kommer ju sällan upp i de ämnesmässiga diskussionerna. Ibland har det hänt att någon nämnt en fru eller flickvän något oväntat, och först då har jag förstått att jag flörtat lite väl uppenbart. Ett undantag som kan vara värt att nämna är **Carl Moser**. Han var ursprungligen amerikan men levde i Paris som naturaliserad fransman. Moser var mellan 1968 och 1992 boss för CECAM (Centre européen de calcul atomique et moléculaire), ett europeiskt centrum för atomära och molekylära beräkningar. CECAM, som var sponsrat av IBM på den tiden när företaget hade en dominerande ställning inom datorindustrin, låg i Parisförorten

Orsay. Det fanns inte många anställda utan Moser ordnade workshoppar där han bjöd in forskare att vistas och samarbeta vid CECAM med generös tillgång till datorkraft. Jag hade förmånen att få tillbringa en månad där sommaren 75. Carl Moser bjöd givetvis in alla deltagare till ett cocktailparty med ett inbjudningskort som meddelade när man skulle komma och när man skulle gå. Under partyt i lägenheten i centrala Paris gick Carl själv ut och rastade sina två mopsar och lämnade gästerna att underhållas av sin vackra och betydligt yngre pojkvän. Carl Moser var genom sina CECAM-workshoppar en katalysator för mycket forskningssamarbete inom kvantkemin.

Men låt oss vara grundliga och ta detta lilla ämne från början. Som brukligt även i andra sammanhang börjar denna historia i det antika Grekland. Naturvetenskapen föddes där, enligt traditionen, med Thales av Miletos (625-545 f.Kr.), den förste naturfilosofen. Mycket tankemöda har ägnats åt att utreda varför just de gamla grekerna satte igång denna process. Man noterar då att det hos grekerna fanns en tankens och intellektets frihet och integritet som knappast existerat, i varje fall i samma utsträckning, i andra kulturer. Just denna frihet och djärvhet i tanken är det naturligt att förknippa även med den icke fördömande grekiska inställningen till homosexualitet. Båda fenomenen, naturfilosofi och homosexualitet, kräver individer som förmår att gå utanför det traditionella, religiösa och patriarkaliska, intellektuella klimat som normalt råder i mänskliga grupperingar, och allra mest i primitiva samhällen och kulturer. Självklart är det inte så att homosexuella är bättre forskare, men båda fenomen kräver i någon utsträckning tankens och känslans djärvhet – en djärvhet som är en förutsättning för att våga pröva nya vägar.

Kärlek mellan män var välkänt och accepterat under antiken. Några berömda sådana kärlekar är Akilles och Patroklos, Harmodius och Aristogiton, Alexanders och Hefaistions, Hadrianus och Antinous. Vida berömd är även Sapfo för sina glödande lesbiska kärleksdikter. Om någon av antikens kända filosofer och naturforskare var homosexuella vet man inte men åtminstone **Platon** (427-347 f.Kr.) tar upp frågan. På internet finns följande påstådda Platoncitat: *”Homosexualitet betraktas som skamligt av barbarer och av dem som lever under tyranner, precis som filosofi anses skamligt av dem därför att det tydligen inte ligger i sådan härskares intresse att få stora idéer spridda bland sina undersåtar, eller stora vänskaper, eller passionerad kärlek – allt sådant som homosexualitet tenderar att frambringa”*. Visst låter detta otroligt modernt och pinsamt aktuellt? Dock är detta citat troligen inte äkta. I *Symposion* låter Platon Pausanias säga något som är lite i den stilen men det betyder inte att det är Platons åsikt. Platon förespråkade nog just platonsk kärlek mellan män.

Medeltidens sexualitet vet jag föga om men perioden dominerades av kyrkan och allt som avvek från det bibliska sågs med oblida ögon. Naturfilosofi såväl som homosexualitet stod således lågt i kurs under något millenium efter antiken. Från och med nu övergår denna text till en kommenterad lista över kända homosexuella forskaröden från renässansen och framåt. Man bör notera att det mesta av det äldsta har gått förlorat och att endast små fragment kan fiskas upp ur tiden ström. Detta gäller naturligtvis alla fakta från tillräckligt gammal tid, men eftersom det dessutom så gott som alltid ansetts skamligt att vara homosexuell var detta knappast något men skyltade med eller fäste i skrift. Sannolikheten för bevarad kunskap om saken sjunker då naturligtvis dramatiskt. Ändå finns en hel del.

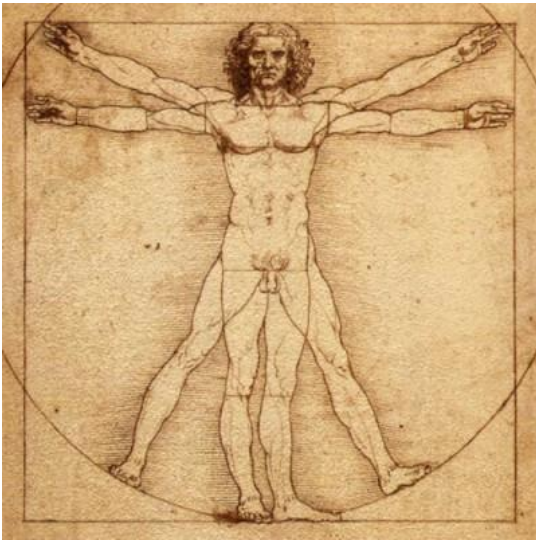
Några stora namn

Här nedan tar jag bara upp någorlunda kända personer och endast avlidna sådana. Jag begränsar mig till naturvetare, matematiker, analytiska filosofer och liknande.

Leonardo da Vinci (1452-1519)

Italiensk konstnär, vetenskapsman, ingenjör, uppfinnare, anatom och matematiker. Leonardo är alltför känd för att kräva närmare presentation här. Han fängslades för sodomi vid 24 års ålder tillsammans med en 17-årig vän, efter anonyma anklagelser; någon dom avkunnades dock aldrig.

Han förblev ogift och testamenterade sin egendom till en ung man vid namn Francisco Melzi.

Rheticus eller **Georg Joachim de Porris** (eller **von Lauchen**) (1514-1574)

Rheticus, som föddes i Feldkirch i nuvarande Österrike, var matematiker och astronom. Han var Kopernikus enda student och gjorde mycket för att tidigt sprida den kopernikanska läran. Han tvingades fly från Leipzig efter att ha anklagats för att ha haft en kärleksaffär med en av sina manliga studenter. Vid en rättegång i hans frånvaro dömdes han till 101 års landsförvisning.

Sir Francis Bacon (1561-1626)

Brittisk vetenskapsman och filosof. Sir Francis betonade det empiriska som forskningsmetod. Han skrev genomlysande essäer. En av dem, *Of Friendship*, är ett lovtal till kärlek mellan män. Han var känd som homosexuell av sin samtid och var god vän med den homosexuelle engelske kungen James I. Det sägs att Bacons mor kritiserade honom för att han lät sin unge älskare Antonio Perez bo i deras hem. Hon lär ha sagt ”Den där förbannade Perez, min sons sängkamrat, skall ut ur mitt hus”.

Alexander von Humboldt (1769-1859)

var tysk upptäcktsresande, geograf och meteorolog. Han är känd för sitt monumentala verk *Kosmos* i 23 volymer som försökte sammanfatta allt naturvetenskapligt vetande. Han ansågs av sin samtid vara Europas mest inflytelserika person efter Napoleon. Han hade en passionerad kärleksaffär med en preussisk soldat vid namn von Haefthen och bodde ihop med von Haefthen och hans fru i sex år efter deras äktenskap. Humboldt testamenterade sin förmögenhet till sin manlige betjänt. Efter hans död eldade hans syster upp hans kärleksbrev. Bilden nedan är ett självporträtt gjort vid 45 års ålder.

Ferdinand Karsch (1853-1936)

Var en tysk arachnolog (spindelforskare), entomolog och antropolog. Han var bland annat kurator vid Berlins naturhistoriska museum och skrev böcker om homosexualitet i Ostasien och hos naturfolk. Efter nazismens maktövertagande blev han marginaliserad.

Bengt Lidforss (1868-1913)

Var en svensk botanist och biolog. Han doktorerade i Lund och blev professor i botanik i Uppsala. Han skrev populärvetenskap och han var socialist, ateist och bisexuell. Han var vän med August Strindberg.

Franz Nopcsa von Felső-Szilvás (1877-1933)

Ungersk baron född i Transsylvanien. Han var paleontolog, geolog och filolog och lämnade viktiga bidrag till kunskapen om dinosauriefossil. Han var en av de första som vetenskapligt studerade det albanska språket. Hade en manlig albansk sekreterare och älskare, Bayaszid Doda. När Nopcsa blev ruinerad blev han deprimerad. Han sköt då först sin älskare och sedan sig själv.

Godfrey Harold "G. H." Hardy (1877-1947)

var engelsk matematiker och professor i Cambridge och anses vara en av det tidiga 1900-talets främsta. Hardy är känd för att ha bjudit in den sällsamme indiske matematiske autodidakten Ramanujan till Cambridge. Ramanujan hade skickat matematiska alster till flera olika brittiska professorer, men bara Hardy insåg att breven var skrivna av ett geni. Enligt C. P. Snow hade Hardy "stjärnkvalitet". Hardys kärleksliv inskränkte sig till platonska affärer med unga män.

Lise Meitner (1878-1968)

Österrikisk-svensk fysiker inom radioaktivitet och kärnfysik. 1926 blev hon den första kvinnliga professorn i Tyskland när hon fick tjänsten vid universitetet i Berlin. Hon upptäckte tillsammans med Otto Hahn kärnklyvningen och borde enligt många ha varit med och delat på nobelpriset. På grund av sitt judiska ursprung tvingades hon lämna Tyskland och flytta till Sverige 1938. Enligt en biografi av Hedvig Hedqvist växte en kärlekshistoria fram mellan Lise och **Eva von Bahr** (1874-1962), docent i experimentell fysik. Eva von Bahr (Eva V J Bergius) gifte sig med Georg Bergius 1917, men enligt Hedqvist var det barnlösa äktenskapet ett konvenssäktenskap. Lise Meitner gifte sig aldrig.

John Maynard Keynes (1883-1946)

Inflytelserik Cambridgeekonom, grundaren av modern makroekonomi. Keynes ingick i Bloomsburygruppen, vilket även G. H. Hardy gjorde. Keynes var öppen med sina homosexuella kärleksaffärer. En gång blev han lite kär i en kvinna men, skrev han, eftersom hon inte var man kunde han inte komma på hur han skulle gå vidare med saken.

Ludwig Wittgenstein (1889-1951)

Österrikisk filosof, kanske 1900-talets kändaste. Wittgenstein hade en ingenjörsutbildning med grundexamen från Berlin påbyggd med oavslutade forskarstudier i flygteknik i Manchester. Han blev brittisk medborgare 1939. Tillbringade, som Hardy och Keynes, mycket tid i Cambridge, inbjuden av Bertrand Russell. Wittgenstein är känd för sina kritiska, krävande och asketiska attityder. Enligt en biografi av Alexander Waugh blev åtminstone en av hans affärer med beundrande unga män (Francis Skinner) fysisk. Han såg dock detta som resultatet av svaghet och skämdes för det. Om sin vän David Pinsent, som omkom under en testflygning 1918, skrev han: ”Jag tänker på Pinsent varje dag. Han tog halva mitt liv med sig. Djävulen kommer att ta den andra halvan.” Ludwigs kända debutverk *Tractatus logico-philosophicus* är tillägnat David.

Louis de Broglie (1892-1987)

Fransk fysiker och en av kvantmekanikens pionjärer. Fick Nobelpriset i fysik 1929. Louis började sina universitetsstudier med historia men gick över till teoretisk fysik. Sex år av hans liv gick åt under första världskriget. Louis var ateist och gifte sig aldrig. Enligt en vetenskapshistorisk roman av Benjamin Labatut, *En fruktansvärd grönska*, hade Louis en djup romans med en (fiktiv) ung vän som senare tog livet av sig.

Margaret Mead (1901-1978)

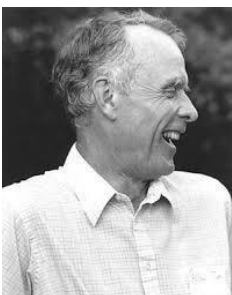
Bisexuell amerikansk antropolog och etnolog. Känd för boken *Coming of Age in Samoa*. Hävdade att personlighet, sexualitet och genus beror mer på kultur än arv. Hennes teser har kritiserats som icke vetenskapligt underbyggda och är definitivt kraftigt överdrivna. Dock en frisk fläkt.

Alan Mathison Turing (1912-1954)

Engelsk matematiker, filosof och fysiker som studerade i Cambridge. Bidrog avgörande när britterna knäckte tyskarnas enigma-kod under andra världskriget. Turing tillhör dem som blivit mera känd efter sin död. Han konstruerade en teoretisk dator för att matematiskt undersöka gränserna för vad sådana kan göra (beräkningsbarhet). Det kända Turingtestet är ett förslag till hur man avgör om en dator uppnått mänsklig intelligens. ”Turings arbete framstår i efterhand som en av 1900-talets verkliga tyngdpunkter, fullt i klass med relativitetsteorin eller atombomben” säger Håkan Lindgren i en understreckare i SvD. Han blev redan i skolan djupt förälskad i en kamrat som dock blev sjuk och dog redan under skoltiden. När han forskade vid universitetet i Manchester erkände han för polisen i att han haft sex med en ung man vars kamrater gjort inbrott hos honom. Turing dömdes att välja mellan fängelse och medicinsk behandling. Det senare alternativet innebar att han fick kvinnligt könshormon. Han blev då deprimerad och begick självmord genom att äta ett äpple med cyanid på. Man kan jämföra hans öde med Keynes, som polisen tydligen inte vågade sig på. Oscar Wilde och Alan Turing är nu de stora martyrerne för den kärlek som inte vågade säga sitt namn.

Allan Verne Cox (1926-1987)

en amerikansk geofysiker, professor vid Stanford och mångfaldigt prisbelönt, uppburen, omtyckt och framgångsrik. Han var en av dem som påvisade de geomagnetiska omkastningarna. Han blev påkommen med att ha en sexuell relation med en 19-årig son till en av sina doktorander. Relationen med sonen, som var mentalt störd, skulle ha börjat redan när denne var i fjortonårsåldern. Polisanmälan gjordes och Cox valde då att begå självmord förklätt till cykelolycka.

De celibatära

Det är självklart så att det finns ett antal personer som blivit så förskräckta över sin avvikande läggning att helt förträngt eller förnekat sin sexualitet. Det störste av dem alla, **Isaac Newton** (1642-1727), hade såvitt man vet inte någon fysisk relation till någon person men umgicks i stort sett bara med män. Han lär ha blivit rejält betagen av den unge fransmannen Fatio de Duillier. En annan karaktär i samma nisch är ensamvargen och autodidakten **Oliver Heaviside** (1850-1925) som lämnade många avgörande bidrag till elektromagnetismen. Man kan hitta mängder av exempel på celibatära naturforskare – personer som förnekat sin sexualitet. Det enigmatiska geniet, fysikern **Ettore Majorana** (1906-1938?) från Sicilien begick troligen självmord genom att dränka sig i Medelhavet, men ingen vet säkert; han bara försvann. Enligt en av många teorier skulle detta ha berott på homosexualitet.

Kvinnor

De enda kvinnorna i listan ovan är Lise Meitner, Eva von Bahr och Margaret Mead. Enligt en lista jag hittat skulle den i Sverige verksamma kända ryska, men i Tyskland utbildade, matematikern **Sonja (Sofia) Kovalevski** (1850-1891) ha varit ”queer” och hennes giftermål ett skenäktenskap, men eftersom detta äktenskap senare producerade en dotter känns det inte helt säkert. Kovalevski, eller Kovalevskaja, blev Sveriges första kvinnliga professor och världens första kvinnliga matematikprofessor. Hon var även skönlitterärt verksam.

Andra avvikelser och avslut

Till sist känner jag mig tvungen att nämna den sorgliga historien om **Daniel Carleton Gajdusek** (1923-2008) amerikansk nobelpristagare i medicin för sina studier av långsamverkande infektioner i tropikerna. Gajdusek var pedofil och tog hem mängder av pojkar genom adoption och förgrep sig på flera av dessa. Alla fick både skola och college utbildning och några tyckte inte att de sexuella övergreppen var särskilt farliga, medan några andra vittnade vid rättegången där Gajdusek dömdes till tolv månaders fängelse.

Det finns en del som förknippar homosexualitet med pedofili men jag vet inte om det finns någon statistik som styrker något samband. Fysisk dragning till det unga och, relativt ofta, till det alltför unga, är en mycket vanlig företeelse även bland heterosexuella (Lolitasyndromet). Här kommer man kanske också att tänka på **Lewis Carroll** eller egentligen **Charles Lutwidge Dodgson** (1832-1898), mest känd som författare till *Alice i Underlandet* men också en betydande matematiker och fotograf verksam som lärare vid universitetet i Oxford, sagostaden framför andra. Det råder ingen tvekan om att Charles var mest dragen till unga flickor. Det finns ett fotografi av Alice naken bland hans många fina fotografier, av speciellt barn. Ingenting tyder dock här på några oegentligheter. Dodgson var en etiskt högstående person som framlevde sitt liv i celibat.

Sammanfattningsvis tror jag att avvikande sexuell läggning är mindre vanligt inom naturvetenskapen än inom konst, humaniora och samhällsvetenskap. Man kan bara spekulera om anledningarna, men ett skäl kan vara att området lockar till sig personer som inte tycker att känslolivet är särskilt viktigt. I stället är utövarna intensivt engagerade i jakten på insikter och sanningar om det fysiska universum vi lever i.

Lite källor

Det mesta ovan har naturligtvis plockats fram med hjälp av internet. Namnen i min lista är tagna ur de listor som nämns nedan, utom Rheticus och Nopcsa som jag lagt till själv.

En fin allmän sammanställning är:

The Great Queers of History, Compiled by Rictor Norton

<http://rictornorton.co.uk/greatgay/greatgay.htm>

<http://rictornorton.co.uk/greatgay/greatga2.htm>

<http://rictornorton.co.uk/greatgay/greatga3.htm>

Naturvetenskapare finns i denna lista, som dock mest tar upp samtida personer:

Queer Scientists of Historical Note, NOGLSTP (National Organization of Gay and Lesbian Scientists and Technical Professionals)

http://www.noglstp.org/?page_id=13

Tack till Prof. Sven Ove Hansson, KTH, för information om Platoncitaten.

Man kan läsa om Rheticus i

Arthur Koestler, *The Sleepwalkers – A History of Man's Changing Vision of the Universe* (1941).

Jens Ryström (2003). *Sinners and Citizens : Bestiality and Homosexuality in Sweden, 1880 - 1950*, ISBN 0226732576 (Om Lidforss bl.a.)

Om Frans Nopcsa

[Scientific American 2011. 09. 29. The Life and Legacy of the Dinosaur Baron](#)

G. H. Hardy, *En matematikers försvarstal*, med ett företal av C. P. Snow. Översatt av Karl-Erik Gustafsson (Tema, Gleerups, Lund, 1971).

Om Lise Meitner

Hedvig Hedqvist, *Kärlek och kärnfysik: Lise Meitner, Eva von Bahr och en vänskap som förändrade världen* (Bonniers, 2012).

Om Ludwig Wittgenstein

Alexander Waugh, *The House of Wittgenstein – a Family at War* (2009).

Andrew Hodges, *Alan Turing – the Enigma* (1992).

<http://www.alanturing.net/>

Om Louis de Broglie

Benjamin Labatut, *En fruktansvärd grönska* (2021)